गोतमो राहूगणः। इन्द्रः, १६ इन्द्रः, (अथर्वा, मनुः दध्यङ् च)। पंक्तिः

इत्था हि सोम इन्मदे ब्रह्मा चकार वर्धनम्।

शविष्ठ वज्रिन्नोजसा पृथिव्या निः शशा अहिमर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०१

इत्था- इत्थम्। सोमे मदे- रसानुभवे। ब्रह्मा- ब्रह्मवित्। वर्धनम्- तव वृद्धिम्। चकार- अकरोत्। शविष्ठ- अतिशयबल। वज्रिन्- वज्रपाणे। ओजसा- शक्त्या। ननु- निश्चयेन। स्वराज्यम्- स्वेशनशीलत्वम्। अर्चन्- ख्यापयन्। पृथिव्याः- जडसंबन्धिन्याः। अहिम्- अहिवदप्रज्ञास्थाने गूढं भावात्मकं वृत्रम्। निः- निःशेषेण। शशाः- अनुशासितवान्॥१॥

स त्वामदद्वृषा मदः सोमः श्येनाभृतः सुतः।

येना वृत्रं निरद्भ्यो जघन्थ वज्रिन्नोजसार्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०२

येन- येन रसानुभवेन। वज्रिन्- वज्रपाणे। वृत्रम्- आवरणशक्तिम्। निः- निःशेषेण। अद्भ्यः- उदकोपलक्षितमूलशक्तिप्रवाहार्थम्। ओजसा- बलेन। जघन्थ- हतवान्। सः- स रसानुभवः। वृषा- वर्षकः। मदः- तृप्तिरूपः। श्येनाभृतः- मुक्त्याहृतः। श्येनो मुक्तिप्रतीकभूतः श्रुतौ। सुतः- निष्पन्नः। सोमः। त्वा- भवन्तम्। अमदत्- आनन्देन अन्वभवत्। मदी हर्षग्लेपनयोः॥२॥

प्रेह्यभीहि धृष्णुहि न ते वज्रो नि यंसते।

इन्द्र नृम्णं हि ते शवो हनो वृत्रं जया अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०३

Dr. Rangaji

प्रेहि- प्रकर्षेण गच्छ। अभीहि- प्राप्नुहि। धृष्णुहि- वृत्राणि अभिभव। ते- तव। वज्रः। न। नि- नितरां। यंसते- वृत्रैर्नियम्यते। नान्ये वज्रं वशीकुर्वन्तीति भावः। ते- तव। शवः- बलम्। इन्द्र- इन्द्रियेशनशील। नृम्णम्- नेतृत्वसहिताम्। वृत्रम्- आवरणशक्तिम्। हनः- बाधस्व। अपः- चित्ताधारशक्तिप्रवाहप्रतीकभूतोदकानि। जयाः- जय ॥३॥

निरिन्द्र भूम्या अधि वृत्रं जघन्थ निर्दिवः।

सृजा मरुत्वतीरव जीवधन्या इमा अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०४

इन्द्र- ईशनशील। भूम्याः- पृथिव्याः शरीरस्य वा। अधि। वृत्रम्- वृष्ट्यावरणशक्त्युपलक्षितात्मावरणशक्तिम्। निः- निःशेषेण। जघन्थ। दिवः- द्युलोकस्य मनसो वा। जघन्थ। मरुत्वतीः- प्राणसंपन्नाः। इमाः- एताः। जीवधन्याः- अस्मज्जीवने भाग्यभूताः। अपः- चित्ताधारशक्तिप्रवाहप्रतीकापः। अव सृज ॥४॥

इन्द्रो वृत्रस्य दोधतः सानुं वज्रेण हीळितः।

अभिक्रम्याव जिघ्नतेऽपः समर्याय चोदयन्नर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०५

अपः- उदकानि चित्ताधारशक्तीर्वा। समर्याय- सरणाय। चोदयन्। इन्द्रः। दोधतः- आत्मानं दृष्ट्वा कम्पमानस्य। वृत्रस्य- वृष्ट्यावरणस्य मूलशक्तिप्रवाहावरणस्य वा। सानुम्- उच्छ्रितप्रदेशम्। हीळितः- क्रुद्धः सन्। होडृ होङृ अनादरे। अभिक्रम्य- आक्रम्य। अव जिघ्नते- प्रहरति ॥५॥

अधि सानौ नि जिघ्नते वज्रेण शतपर्वणा।

मन्दान इन्द्रो अन्धसः सखिभ्यो गातुमिच्छत्यर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०६

Dr. Ranganji

शतपर्वणा- शतधारासंपन्नेन। वज्रेण- स्वायुधेन। सानौ अधि- वृत्रस्योच्छ्रितप्रदेशे। इन्द्रः। नि- नितराम्। जिघ्नते- प्रहरते। मन्दानः- हृष्टः। सखिभ्यः- स्वमित्रेभ्यः। अन्धसः- सोमस्य। गातुम्- मार्गम्। इच्छति ॥६॥

इन्द्र तुभ्यमिदद्रिवोऽनुत्तं वज्रिन्वीर्यम्।

यद्ध त्यं मायिनं मृगं तमु त्वं माययावधीरर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०७

इन्द्र- परमेश्वर। अद्रिवः- जडप्रतीकमेघेशनशील। वज्रिन्- वज्रपाणे। यत्- यदा। त्यम्- तम्। मायिनम्- मिथ्यात्मकम्। मृगम्- अहिवदप्रज्ञायां निगूढत्वान्मृग्यम्। मायया- ज्ञानेन। त्वम्। अवधीः- विनाशितवान्। तदा। तुभ्यम्- भवतः। वीर्यम्। अनुत्तम्- अतिरस्कृतमेव भवति ॥७॥

वि ते वज्रासो अस्थिरन्नवतिं नाव्या३ अनु।

महत्त इन्द्र वीर्यं बाह्वोस्ते बलं हितमर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०८

ते- तव। वज्रासः- वज्राः। नवतिम्- नवतिसङ्ख्याकाः। नाव्याः- तारयित्रीर्नदीः। वि- विशेषेण। अस्थिरन्- स्थिताः। इन्द्र। ते। वीर्यम्। महत्। ते- तव। बाह्वोः- भुजयोः। हितम्- निहितम्। बलम्। महत् ॥८॥

सहस्रं साकमर्चत परि ष्टोभत विंशतिः।

शतैनमन्वनोनवुरिन्द्राय ब्रह्मोद्यतमर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.०९

Dr. Ranganji

सहस्रम्- सहस्रमनुष्याः। साकम्- युगपत्। अर्चत- अपूजयन्। विंशतिः- विंशतिजनाः। परि- परितः। स्तोभत- अस्तुवन्। एनम्- एतमिन्द्रम्। शत- शतजनाः। अनोनवुः- अस्तुवन्। णु स्तुतौ। इन्द्राय- परमेश्वराय। ब्रह्म- मन्त्रः। उद्यतम्- अतिशयेन हृदा जप्तः ॥९॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रस्य॒ तवि॑षीं॒ निर॑ह॒न्सह॑सा॒ सहः॑।

म॒हत्तद॑स्य॒ पौंस्यं॑ वृ॒त्रं ज॑घ॒न्वाँ अ॑सृज॒दर्च॒न्ननु॑ स्व॒राज्य॑म्॥ १.०८०.१०

इन्द्रः। वृत्रस्य- आवारकस्य। तविषीम्- बलम्। सहः- सहनशक्तिम्। सहसा- स्वसहनशक्त्या। निरहन्- निःशेषेणे हतवान्। अस्य। पौंस्यम्- अभिवर्धनम्। पुंस अभिवर्धने। महत्- बृहत्। वृत्रम्- आवारकम्। जघन्वान्- हिंसितवान्। असृजत्- अप असृजत् ॥१० ॥

इ॒मे चि॒त्तव॑ म॒न्यवे॒ वेपे॑ते भि॒यसा॑ म॒ही।

यदि॑न्द्र वज्रि॒न्नोज॑सा वृ॒त्रं म॒रुत्वाँ॒ अव॑धी॒रर्च॒न्ननु॑ स्व॒राज्य॑म्॥ १.०८०.११

इमे- एते। मही- महत्यौ द्यावापृथिव्यौ। तव- भवतः। भियसा- भीत्या। वेपेते- कम्पेते। इन्द्र। वज्रिन्। ओजसा- तेजसा। मरुत्वान्- प्राणसंपन्नः सन्। वृत्रम्- आवारकम्। अवधीः- हिंसितवानसि ॥११ ॥

न वेप॑सा॒ न त॑न्य॒तेन्द्रं॑ वृ॒त्रो वि बी॑भयत्।

अ॒भ्ये॑नं॒ वज्र॑ आय॒सः स॒हस्र॑भृष्टिराय॒तार्च॒न्ननु॑ स्व॒राज्य॑म्॥ १.०८०.१२

इन्द्रम्- परमेश्वरम्। वृत्रः- आवारकः। वेपसा- स्वकीयकम्पनेन। तन्यता- स्वकीयगर्जनेन। न। वि बीभयत्- विशेषेण भयं प्रापितवान्। एनम्- वृत्रम्। आयसः- अयोमयः। सहस्रभृष्टिः- सहस्रधारायुक्तः। वज्रः। अभि- आभिमुख्येन। आयत- अगच्छत् ॥१२ ॥

Dr. Rangaji

यद्वृत्रं तव चाशनिं वज्रेण समयोधयः।

अहिमिन्द्र जिघांसतो दिवि ते बद्बधे शवोऽर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.१३

यत्- यदा। तव- ते। वृत्रम्- आवारकम्। अशनिम्- तदायुधम्। वज्रेण- स्वायुधेन। समयोधयः- प्राहार्षीः। इन्द्र। अहिम्- अहिवदप्रज्ञास्थाने स्थितं वृत्रम्। जिघांसतः- हन्तुमिच्छतः। ते- तव। शवः- बलम्। दिवि- चित्ताकाशे। बद्बधे- बद्धं नियतं भवति ॥१३॥

अभिष्टने ते अद्रिवो यत्स्था जगच्च रेजते।

त्वष्टा चित्तव मन्यव इन्द्र वेविज्यते भियार्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.१४

अद्रिवः- पर्वतोपलक्षितजडेशनशील। ते- भवतः। अभि- अभितः। स्तने- गर्जने। स्था जगच्च- स्थावरजङ्गमं च। रेजते- कम्पते। इन्द्र- ईश्वर। तव- ते। मन्यवे- क्रोधाय। त्वष्टा- वज्रनिर्माता अपि। भिया- भयेन। वेविज्यते- कम्पते। ननु त्वष्टा यद्वज्रं सुकृतं हिरण्ययं सहस्रभृष्टिं स्वपा अवर्तयदित्यादिश्रुतिषु त्वष्टैव वज्रनिर्माता इन्द्राय वज्रदश्च। तस्य भयं कथं वर्ण्यत इति चेत्- शत्रुविषयः कोपो मित्राणामपि भयमावहति यथा कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुग इत्यादिषु ॥१४॥

नहि नु यादधीमसीन्द्रं को वीर्या परः।

तस्मिन्नृम्णमुत क्रतुं देवा ओजांसि सं दधुरर्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.१५

यात्- वृत्रहननाय यान्तम्। नहि नु अधीमसि- नावगच्छामः। परः- परे स्थाने। वीर्या- वीर्यसंपन्नम्। कः- को जानीयात्। तस्मिन्- इन्द्रे। नृम्णम्- नेतृत्वशक्तिम्। उत- अपि च। क्रतुम्- सङ्कल्पम्। ओजांसि- वीर्याणि। देवाः। सम्- सम्यक्। दधुः- धृतवन्तः ॥१५॥

Dr. Rangaji

यामथर्वा मनुष्पिता दध्यङ्ङियमत्नत।

तस्मिन्ब्रह्माणि पूर्वथेन्द्र उक्था समग्मतार्चन्ननु स्वराज्यम्॥ १.०८०.१६

याम्। धियम्- धारणाम्। अथर्वा- चित्तवृत्तिनिरोधकः। थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेध इति यास्कः (11.18.)। मनुः। पिता- पालकः। दध्यङ्- धारणावानुपासकः। धारकमञ्चतीति दध्यङ्। अत्नत- विस्तृतवान्। तनु विस्तारे। तस्मिन्- तस्यां धारणायाम्। पूर्वथा- पूर्ववत्। इन्द्रे- परमेश्वरे। ब्रह्माणि उक्था- मन्त्राः। समग्मत- समगच्छन्त ॥१६॥

Dr. Rangani